

УДК 796.011.3:070 (477.85)

СЕРГІЙ ДАРІЙЧУК, кандидат педагогічних наук, викладач, кафедри фізичної культури і основ здоров'я, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
 ORCID ID 0000-0001-889-1293

s.darichuk@edu.ua

ОЛЬГА НІКОЛАЙЧУК, викладачка, кафедра теорії та методики фізичного виховання і спорту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
 ORCID ID 0000-0003-2370-3211

o.nikolaichuk@edu.ua

АНДРІЙ СЛОБОЖАНІНОВ, викладач, кафедра теорії та методики фізичного виховання і спорту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
 ORCID ID 0000-0001-9729-8111

a.slobozhanikov@edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ЇЇ ОПРИЛЮДНЕННЯ У ПРЕСІ БУКОВИНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТЬ)

SERHII DARIICHUK, PhD (pedagogics), dept. of Physical Culture and Basics of Health Studies, Yuriy Fedkovych Chernsvtsi National University, Ukraine

OLGA NIKOLAICHUK, dept. of theory and methodology of Physical Education and sport, Yuriy Fedkovych Chernsvtsi National University, Ukraine

ANDRIY SLOBOZHANINOV, dept. of theory and methodology of Physical Education and sport, Yuriy Fedkovych Chernsvtsi National University, Ukraine

PECULIARITIES OF FORMATION OF PHYSICAL CULTURAL TERMINOLOGY AND ITS PUBLICATION IN BUKOVINA PRESS (END OF XIX – EARLY XX CENTURY)

У статті проаналізовано особливості формування фізкультурної термінології та її оприлюднення у пресі Буковини (кінець XIX – початок XX ст.); факт використання німецької термінології у визначенні засадничих положень фізичного виховання. Автори наголосили, що фізичне виховання і спорт має свою історію розвитку і функціонування термінологічного апарату; виокремили чинники розвитку фізкультурної і спортивної термінології (становлення системи фізичного виховання у Європі протягом XIX ст.; законодавче виокрем-

лення навчального предмета "Гімнастика" ("turn") в освіті; активна діяльність громадських товариств; організаційне оформлення окремих видів спорту). Засвідчено оформлення терміна "фізичне виховання", розвиток фахової термінології (терміни фізіології, анатомії, біомеханіки тощо; технічної (опис спортивних споруд та інвентаря, екіпіровки спортсменів), назв спорту, що характеризують види спорту, термінів-команд тощо.

Ключові слова: Буковина, гімнастика, преса, руханка, тілесне виховання, термін, рух, фізичне виховання.

Summary. The article analyzes the peculiarities of the formation of sports

terminology and its publication in the press of Bukovina (late nineteenth – early twentieth century). Given the fact that the German language was declared the state language, we attest to the fact that German terminology is used in determining the basic provisions of physical education. The authors emphasized that physical education and sports have a history of development and functioning of the terminological apparatus, singled out the factors of development of physical culture and sports terminology (formation of physical education in Europe during the XIX century; legislative separation of the subject "Gymnastics" ("turn") in education, active activities of public

societies, organizational design of certain sports. characterize sports, team terms, etc.

Key words: Bukovyna, gymnastics, press, engine, physical education, term, movement, physical education.

Мета: проаналізувати особливості формування фізкультурної термінології та її оприлюднення у пресі Буковини (кінець XIX – початок XX ст.).

Постановка проблеми в загальному вигляді. Фізичне виховання є важливим складником кластеру сучасних освітньо-виховних орієнтирів, які ідентифікують нову якість, адекватну нинішній історичній епосі. У зв'язку з цим видається своєчасним ретроспективний погляд на фізичне виховання в одній з територіальних одиниць сучасної України, а в минулому – окремому коронному краї Австро-Угорської імперії – Північній Буковині (1849–1918 рр.). Функціонуючи в умовах іншодержавного підпорядкування, система фізичного виховання української учнівської молоді і дорослих упродовж тривалого часу формувалася як унікальний симбіоз європейських і національних традицій з виразними атрибутами місцевої автентики щодо виховання здорових тілом і душею, освічених і патріотично налаштованих, свідомих і дисциплінованих, сильних особистостей і громадян, здатних до витривалості праці на благо свого народу. Фізичне виховання дітей і молоді, як і вся галузь фізичної культури і спорту, у зазначений період мали широкий резонанс, що підтверджують численні матеріали буковинської періодики. У них, з одного боку, закумуляований сутнісний зміст тодішньої теорії і практики, а з іншого – вони були ефективним засобом подання і збереження інформації, розповсюдження фізкультурних знань. Газетні і журнальні статті, тематичні брошури, спеціальні випуски впродовж багатьох років розкривали значення фізкультури і спорту в житті людини, популяризували заняття фізичними вправами, формували потребу в систематичних заняттях фізичною культурою, давали практичні поради та рекомендації; ілюстрували дидактичні, розвивальні ефекти фізкульту-

ри і спорту, їх дієвість у згуртуванні та національній самоідентифікації й утвердженні українців краю. Публікації в періодиці дає можливість розглядати авторитетна джерельна база, яка висвітлювала державну політику у сфері фізичного виховання, фізичної культури і спорту; відображала поступ галузевої наукової думки; окреслювала розвиток фізкультурно-спортивного руху; прогресивні теоретичні ідеї й методичні надбання.

Критичне осмислення перевірених часом і обставинами надбань дозволить, на наш погляд, зосередити зусилля і ресурси на розв'язанні актуальних проблем розбудови сучасної національної системи освіти і виховання з урахуванням історичних викликів і швидкоплинних кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя.

Аналіз досліджень та публікацій.

Низку ґрунтовних праць з історії фізичного виховання на Буковині представили, зокрема, А. Андрійчук, М. Кожокар, Ю. Тумак, які аналізували популяризацію фізичного виховання і спорту як напрям діяльності студентських та фізкультурно-спортивних товариств на теренах Буковини різних історичних періодів; О. Винничук та Н. Гнесь, які виокремлювали публікації у пресі як джерело інформації про стан фізичного виховання у школах краю; О. Мозолева та О. Цибанюк – вплив преси на громадське усвідомлення потреби занять фізичними вправами.

Напрацьовані наукові розвідки О. Вацеби, А. Гусєва, М. Дерепи, В. Ковпака, О. Корольової, Ю. Сазонової підтверджують доцільність переосмислення сутності й вагомості презентації аспектів фізичного виховання і спорту в засобах масової інформації, модернізації впливу преси на дітей і молодь відповідно до суспільних потреб формування здорового молодого покоління українців та обґрунтованого плану дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою реформування Австро-Угорської імперії другої половини XIX ст. стало широке проголошення рівності всіх громадян, однакових можливостей при влаштуванні на державну

посаду, свободи пересування, недоторканності приватної власності, таємниці листування, свободи слова та друку, віри та совісті, обрання професії та здобуття фахової освіти, громадських зборів тощо.

Ураховуючи те, що німецька мова була проголошена як державна, засвідчуємо факт використання німецької термінології у визначенні засадничих положень фізичного виховання. Так, в освітніх актах 1849 і 1869 рр. які, зокрема, затвердили впровадження навчального предмета "гімнастика" ("turn") у навчальну програму закладів народної та середньої освіти, у його зміст входили безпосередньо гімнастичні вправи (комплекси вправ з предметами та гімнастичними снарядами, особисті і групові тощо), легка атлетика (біг, стрибки та метання), танцювальні вправи, ігри, прогулянки різної тривалості і походи (Дарійчук, 2020).

Тогочасні фахівці, синтезувавши гімнастику і народні рухливі ігри та забави, елементи бойових мистецтв і трудової діяльності, елементи легкої атлетики та зимових видів "спорту", використовували термін "гімнастика" за тодішньою усталеною термінологією, охоплюючи набагато більше: 1) загартування водою, повітрям тощо; 2) вправи для розвитку витривалості, сили, спритності (переважно під час ігрової діяльності); 3) гімнастику; 4) біг на ковзанах, лижах, перенесення важких предметів; 5) ігри і розваги; 6) плавання, верхову їзду, фехтування, танці; 7) ручну працю тощо.

Основні завдання тогочасної "гімнастики" співзвучні із сучасними завданнями фізичного виховання, а саме: підвищення функціональних можливостей організму, сприяння розвитку особистості, боротьба із шкідливими звичками, формування думки про потребу занять фізичними вправами для всього населення, зокрема дівчат і хлопців тощо.

Необхідно зазначити, що державне пресове видання Австро-Угорської імперії? "Вісник законів державних"/"Дневник законів и распоряжений для герцогства Буковини" (назва періодично змінювалась) – виходило двома мовами: німецькою та

українською. В українському викладенні змісту законів фіксуємо поняття "руханка" як синонім "гімнастики" і "фізичного виховання". Наприклад, нормативні акти, що регламентували засади підготовки вчителів фізичного виховання ("учительського уряду для руханки (гімнастики)", незважаючи на незначну кількість – три документи, систематично доопрацьовувались і змінювались. Так, закон від 1873 року визначив мету навчання гімнастики в гімназіях Австро-Угорщини: "з огляду на прагнення до гармонійного загального розвитку і встановлення рівноваги між духовною і фізичною діяльністю, гімнастика є невід'ємним складником виховання і навчання". Крім того, гімнастика визнавалась школою руху, яка має незаперечне значення для здоров'я (Цибанюк, 2009).

Приписи "Про набуванє уздібнення до учительського уряду для руханки (гімнастики) при середніх школах" від 30 жовтня 1913 року, виокремили вимоги до іспиту для вчителів фехтування ("борби на шаблі"), плавання і для організаторів (тренерів) спортивних ігор у школах, синтезувавши таким чином фізичне виховання, певні види спорту та ігрову діяльність.

У тексті розпорядження міністра віросповідань та просвіти Австро-Угорщини, а саме в умовах допуску бажаючих здавати іспит, виокремлено такий документ, як перелік усіх напрямів "тілесного виображення", а саме якими видами фізичних вправ або спорту кандидат займався, яким фізкультурним інвентарем він оволодів. Цікаво для кандидатів, котрі вже склали іспит з педагогіки та фізіології, вимагали посвідчення про вдале проходження курсу з плавання (Entwurf der Organization der Gymnazien und Realschulen in Osterreich).

Теоретична частина такого іспиту включала питання з анатомії і фізіології, теоретичні основи фізичного виховання; специфіку першої допомоги при нещасних випадках (Романюк М., 2000).

Термін "тілесне виховання" фіксуємо в архівних документах і раніше (ДАЧО. Ф. 3. Оп.2. од. зб. 8563.,

1871-1879), але в офіційному документі вперше зустрічаємо у звітних матеріалах газети "Учитель", де зафіксовано прийняття 15 вересня 1890 року. Міністерством віросповідань і просвіти Закону "Про введення забав для молоді шкільної". У змісті термін "гімнастика" замінено на "фізичне/тілесне виховання" дітей та молоді ("*Kopperliche Erziehung der Jugend*") (*Instructionen fur den Unterricht den Realschulen in Osterreich im Anschlusse an einen Normallehrplan, 1899*).

За твердженням дослідниці фізичного виховання на Буковині О. Цибанюк, згадуваний документ став поштовхом до реформування в подальшому освітньої системи, зокрема фізичного виховання, адже зумовив не тільки розширення переліку фізичних вправ, а й наповнення їх новим змістом, урахування гендерного аспекту відповідно до запитів європейських освітніх системах (Цибанюк, 2009).

Положення Закону "Про введення забав для молоді" викликали бурхливу полеміку серед педагогів, фахівців на сторінках освітніх видань усїєї імперії та потребували потужного методичного підґрунтя. Так, їх аналіз був унесений у порядок денний II Міжнародного конгресу по розвитку фізичної культури молоді в м. Льеж, Франція (ДАЧО. Ф. 3. Оп. 1. од. зб. 7700., 1905).

Крім того, напрацьований проєкт створення центрального регіонального закладу фізичного виховання школярів та філії австро-угорського Олімпійського комітету (ДАЧО. Ф. 2. Оп.1. од.зб. 12833., 1913–1914). А роль ігрової діяльності у фізичному розвитку молодого організму стала однією з тем підсекції у ході Міжнародного конгресу з питань шкільної гігієни в м. Париж (1909 р.) (ДАЧО. Ф. 2. Оп. 1. од.зб. 692., 1909–1910).

Фізичне виховання і спорт мають свою історію розвитку і функціонування термінологічного апарату. Науковці стверджують, що розвиток фізкультурної і спортивної термінології, пов'язаний з періодом бурхливого становлення системи фізичного виховання у Європі протягом XIX ст.: формування гімнастичних систем

("турнкунст" Ф. Яна, шведська система П. і Я. Лінга, сокільська гімнастика М. Тирша тощо), законодавче виокремлення навчального предмета "Гімнастика" ("turn" німецькою) для закладів освіти (Прусія, Австро-Угорська імперія), поява закладів підготовки вчителів гімнастики (школи, курси), активна діяльність громадських товариств тощо. У кінці XIX ст. відбувалося організаційне оформлення окремих видів спорту – засновувались спортивні федерації, працювали єдині правила змагань, зароджувалася теорія спортивного тренування (*В справі забав шкільної молодіжи, 1894*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ми можемо засвідчити оформлення терміна "фізичне виховання"; розвиток фахової термінології (терміни фізіології, анатомії, біомеханіки тощо; технічної (опис спортивних споруд та інвентаря, екіпіровки спортсменів), назв спорту, що характеризують види спорту, термінів-команд тощо (Боровська, 2004) та оприлюднення його в пресі краю досліджуваного періоду (Вацеба, 1993).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Боровська, О. В. (2004). Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту. [Автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Інститут української мови НАН України. Київ.

В справі забав шкільної молодіжи. (1894). *Учитель*, 1, 9–10.

Вацеба, О. М. (1993). Перші українські спортивні часописи Галичини і становлення національної спортивної термінології. *Старт*, 7–8, 8–9.

Виконавчий комітет Буковинського сейму. ДАЧО. Ф. 2. Оп.1. ед.хр. 692. Закон і переписка с краевым советом Буковины об урегулировании размера жалования учителей и принятия участия в предстоящем международном конгрессе в г. Париж по вопросу школьной гигиены, 1909–1910, 76 л.

Дарійчук, С. (2020). Сучасні тенденції висвітлення проблем фізичної

культури і спорту в засобах масової інформації Буковини. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (103), 341–351. Суми.

Крайове управління Буковини. ДАЧО. Ф. 3. Оп.1. Ед. хр. 2303. *Указання Министерства внутренних дел и Министерства полиции и переписка с Черновицкой гимназией об организации физкультурного общества (Устав общества)*, 1863–1867. 32 л.

Крайове управління Буковини. ДАЧО. Ф. 3. Оп.2. Ед. хр. 8563. *Переписка с Министерством обороны, обществом стрелков в г. Черновцы о предоставлении сведений о количестве членов общества, их звании, о наличии устава и по другим вопросам, касающимся общества*, 1871–1879. 7 л.

Крайова шкільна рада. ДАЧО. Ф. 211. Оп. 1. ед. хр. 7700. *Сообщение Министерства культов и просвещения и циркуляр средним школам Буковины о предстоящем созыве в гор. Льеж 2-го Международного конгресса по развитию физической культуры молодежи*, 1905. 7 л.

Крайова шкільна рада. ДАЧО. Ф. 211. Оп. 1. ед. хр. 12833. *Переписка с Министерством культов и просвещения о проекте учреждения Центрального ведомства физического воспитания школьной молодежи на Буковине и филии Австрийского Олимпийского комитета на Буковине*, 1913–1914. л.

Романюк, М. (2000). Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.). Львів. 585 с.

Цибанюк, О. (2009). Фізичне виховання школярів Буковини (кінець XIX – початок XX ст.): гендерний аспект. *Педагогіка, психологія та медико-педагогічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 8, 158–159.

Entwurf der Organization der Gymnazien und Realschulen in

Osterreich. (1875). *Vom Ministerium des Cultis und Unterrichts*. Wien: Im k.k. Schulbucher.

Instructionen fur den Unterricht den Realschulen in Osterreich im Anschlusse an einen Normallehrplan. (1899). Wien: Im kaiserlich-koniglichen Schulbucher-Verlage, 256 s.

REFERENCES

Borovska, O. V. (2004). Correlation of national and international terms in Ukrainian terminology of physical culture and sports: author's ref. [Dissertation... Cand. philol. Science]. Inst. Of Ukrainian languages of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kuiv.

In the case of school youth entertainment. (1894). *Teacher*, 1, 9–10.

Vacheba, O. M. (1993). The first Ukrainian sports magazines in Galicia and the formation of national sports terminology. *Start*, 7–8, 8–9.

Executive Committee of the Bukovina Sejm. DACHO. F. 2. Op.1. ed.hr. 692. Law and correspondence with the Bukovina Regional Council on the regulation of teachers' salaries and participation in the forthcoming international congress in Paris on school hygiene, 1909–1910. 76 л.

Dariychuk C. (2020). Modern trends in the problems of physical culture and sports in the media of Bukovina. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 9 (103), 341–351.

Regional Administration of Bukovina. DACHO. F. 3. Op.1. Ed. hr. 2303. *Instructions of the Ministry of the Interior and the Ministry of Police and correspondence with the Chernivtsi Gymnasium on the organization of a sports society (the company's charter)*, 1863–1867. 32 l.

Regional Administration of Bukovina. DACHO. F. 3. Op.2. Ed. hr.

8563. Correspondence with the Ministry of Defense, the Riflemen's Association in Chernivtsi on the provision of information on the number of members of the society, their rank, the existence of the charter and other issues concerning the society, 1871–1879. 71.

National School Council. DACHO. F. 211. Op. 1. ed. hr. 7700. Communication of the Ministry of Cults and Education and a circular to the secondary schools of Bukovina about the forthcoming convocation in the mountains. *Liege of the 2nd International Congress for the Development of Youth Physical Culture*, 1905. 71.

National School Council. DACHO. F. 211. Op. 1. ed. xp.12833. Correspondence with the Ministry of Cults and Education about the project of establishing the Central Department of Physical Education of School Youth in Bukovina and the branch of the Austrian Olympic Committee in Bukovina, 1913–1914.

Romanyuk, M. (2000). Ukrainian press of Northern Bukovina as a source for studying the socio-political life of the region (1870–1940). Lviv.

Tsybanyuk, O. (2009). Physical education of schoolchildren in Bukovina (late XIX – early XX centuries.) Gender aspect. *Pedagogy, psychology and medical and pedagogical problems of physical education and sports*, 8, 158–159.

Development of the organization of gymnasiums and real schools in Austria. From the Ministry of Culture and Education. (1875). Vienna: Im k.k. Schulbucher.

Instructions for the understanding of the real schools in Austria in the conclusion of a normal year plan. (1899). Wien: Im kaiserlich-koniglichen Schulbucher-Verlage, 256 p.

Стаття надійшла 6. 12. 2021 р.

